

**Ενισχύοντας την Επαγγελματική Ανάπτυξη των Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας
Εκπαίδευσης μέσω των Τεχνών**

**Enhancing the Professional Development of Primary Education Teachers through the
Arts**

Αντώνης Λενακάκης, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης, Καθηγητής, alen@nured.auth.gr

Μαρία Κολτσίδα, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, mkolt@nured.auth.gr

Ευστάθιος Ξαφάκος, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, stathisxafakos@yahoo.com

Μάρθα Ιωαννίδου, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, mioannidou@eled.auth.gr

Antonis Lenakakis, Department of Early Childhood Education, Aristotle University of Thessaloniki, Professor,
alen@nured.auth.gr

Maria Koltzida, Department of Early Childhood Education, Aristotle University of Thessaloniki, Postdoctoral
Researcher, mkolt@nured.auth.gr

Efstathios Xafakos, Department of Primary Education, National and Kapodistrian University of Athens,
Postdoctoral Researcher, stathisxafakos@yahoo.com

Martha Ioannidou, Department of Primary Education, Aristotle University of Thessaloniki, Associate
Professor, mioannidou@eled.auth.gr

Abstract: This announcement is part of the European PuppetINTEGRATE program, which aims to promote social inclusion and intercultural cooperation in the school community through the art of puppetry, while highlighting its multiple benefits in the educational process. With the aim of creating sustainable inter-school learning communities and the professional development of arts-based educators, participants were trained in puppetry as an artistic and educational practice. They participated in a modern distance learning model with an emphasis on systematic collaboration, attending workshops on puppet construction and animation. They then put the techniques into practice, creating original puppet theater stories individually or in groups. After completing the activities, the 63 Greek teachers answered closed and open-ended questions. Their answers were subjected to statistical and thematic analysis, respectively. The findings of the study demonstrate that professional development is a multifaceted process that holistically influences pedagogical-teaching practices and the individual characteristics of teachers. Specifically, it is linked to the cultivation of creativity, imagination, support, pedagogical empowerment, the development of social skills, and the acquisition of practical knowledge. These results are expected to contribute to the understanding of professional development needs through the arts and to the design of effective distance learning models.

Keywords: teacher professional development, arts in education, puppetry, PuppetIntegrate

Περίληψη: Η παρούσα ανακοίνωση εντάσσεται στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος *PuppetINTEGRATE*, το οποίο επιδιώκει να προωθήσει την κοινωνική ένταξη και τη διαπολιτισμική συνεργασία στη σχολική κοινότητα μέσω της τέχνης του κουκλοθέατρου, και παράλληλα να αναδείξει τα πολλαπλά οφέλη του στην εκπαιδευτική διαδικασία. Με στόχο τη δημιουργία βιώσιμων διασχολικών κοινοτήτων μάθησης και την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών βασισμένων στις τέχνες, οι συμμετέχοντες επιμορφώθηκαν στο κουκλοθέατρο ως καλλιτεχνική και εκπαιδευτική πρακτική. Συμμετείχαν δε σε ένα σύγχρονο μοντέλο εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με έμφαση στη συστηματική συνεργασία, παρακολουθώντας εργαστήρια κατασκευής και εμφύχωσης κούκλας. Στη συνέχεια, εφάρμοσαν τις τεχνικές στην πράξη, δημιουργώντας ατομικά ή ομαδικά ιστορίες κουκλοθέατρου. Μετά την ολοκλήρωση των δράσεων, 63 Έλληνες εκπαιδευτικοί απάντησαν σε ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου. Οι απαντήσεις τους υποβλήθηκαν σε στατιστική και θεματική ανάλυση, αντίστοιχα. Τα ευρήματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι η επαγγελματική ανάπτυξη είναι μια πολύπλευρη διαδικασία που επηρεάζει ολιστικά τις παιδαγωγικές-διδακτικές πρακτικές και τα ατομικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών. Συγκεκριμένα, συνδέεται με την καλλιέργεια της δημιουργικότητας, της φαντασίας, της παροχής υποστήριξης, της παιδαγωγικής ενδυνάμωσης, της ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων και της απόκτησης πρακτικών γνώσεων. Αυτά τα αποτελέσματα αναμένεται να συμβάλουν στην κατανόηση των αναγκών επαγγελματικής ανάπτυξης μέσω των τεχνών και στον σχεδιασμό αποτελεσματικών μοντέλων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Λέξεις κλειδιά: επαγγελματική ανάπτυξη εκπαιδευτικών, τέχνες στην εκπαίδευση, κουκλοθέατρο, PuppetIntegrate

1. Θεωρητικό Πλαίσιο

Σε μια περίοδο έντονων κοινωνικών μετασχηματισμών, αυξανόμενου ανταγωνισμού και έμφασης στα μετρήσιμα μαθησιακά αποτελέσματα, αναδεικνύεται επιτακτικά η ανάγκη για συνεχή κατάρτιση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού¹. Παράλληλα, τα περιθώρια για δημιουργική πρωτοβουλία και ελεύθερη έκφραση περιορίζονται αισθητά, οδηγώντας σταδιακά στην περιθωριοποίηση του παιχνιδιού και των πολύτεχνων δράσεων στο σχολικό πλαίσιο (Avalos-Bevan & Bascoré, 2017· Boeskens et al., 2020· Λενακάκης & Κολτσίδα, 2019· OECD, 2019· Schleicher, 2018).

Η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών αποτελεί έναν θεμελιώδη παράγοντα για τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης, ειδικά σε συνθήκες συνεχών παιδαγωγικών και κοινωνικών μετασχηματισμών. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση σε μοντέλα που προωθούν τη συλλογικότητα, τον αναστοχασμό και τη βιωματική μάθηση εντός

¹ Η επιλογή στο παρόν κείμενο της χρήσης ουσιαστικών «ο εκπαιδευτικός, ο μαθητής» κ.λπ. αφορά τον άνθρωπο εκπαιδευτικό, μαθητή κ.λπ., και επομένως θεωρούμε αφενός πως αντιπροσωπεύει όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως φύλου και ταυτότητας φύλου αφετέρου διευκολύνει την ανάγνωση του κειμένου καθιστώντας το πιο προσβάσιμο σε διαφορετικούς αναγνώστες.

κοινοτήτων. Οι *κοινότητες μάθησης εκπαιδευτικών* (Professional Learning Communities) αποτελούν ένα τέτοιο πλαίσιο, όπου οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν ισότιμα στη διαμόρφωση γνώσης, στην αναστοχαστική ανάλυση της πρακτικής τους και στη συνεχή επαγγελματική ενδυνάμωση (DuFour & Eaker, 1998· Vescio et al., 2008). Παράλληλα, οι *κοινότητες πρακτικής* (Wenger, 1998) προσφέρουν ένα θεωρητικό πλαίσιο κατανόησης της επαγγελματικής μάθησης ως μιας κοινωνικά δομημένης διαδικασίας, στην οποία η μάθηση προκύπτει μέσω της ενεργούς συμμετοχής σε κοινές πρακτικές, ανταλλαγής εμπειριών και αναστοχαστικού διαλόγου (Cirocki et al., 2024). Σύμφωνα με τους Desimone και Garet (2015), τα συνεργατικά μοντέλα επαγγελματικής ανάπτυξης είναι πιο αποτελεσματικά όταν είναι μακροπρόθεσμα, εστιασμένα στις ανάγκες των εκπαιδευτικών και ενταγμένα στο εκάστοτε σχολικό πλαίσιο (Azorín & Fullan, 2022). Επομένως, η μετάβαση από ατομικά σε συλλογικά και διαλογικά μοντέλα επαγγελματικής μάθησης συνιστά όχι μόνο παιδαγωγική επιλογή, αλλά αναδεικνύεται ως βασικός μηχανισμός ενδυνάμωσης των εκπαιδευτικών και αναβάθμισης της εκπαιδευτικής πράξης.

Ένα από τα σύγχρονα μοντέλα εκπαίδευσης μέσω της τέχνης για προσωπική ανάπτυξη, ενδυνάμωση, καταγραφή εμπειριών και μεταφορά μάθησης στο επαγγελματικό πεδίο θεωρείται το Art-Based Reflective Practice (ABRP), που συνδυάζει τέχνη, ψυχολογία και τεχνολογία, προάγοντας ολιστική ανάπτυξη και πρακτική εφαρμογή (Hickman, 2010· Leavy, 2020). Μέσα από τη συμμετοχή σε προγράμματα εκπαίδευσης που βασίζονται στην τέχνη, οι εκπαιδευτικοί έρχονται σε επαφή με διαφορετικές μορφές τέχνης (Zakaria et al., 2019), καλλιεργείται η αίσθηση του ανήκειν και η αίσθηση της κοινότητας (Ioannidou, 2024· Ogden et al., 2010), αναπτύσσεται η αυτοπεποίθηση και οι δεξιότητες των εκπαιδευτικών (McKay et al., 2020· Meiners et al., 2019), ενώ ενισχύεται η πρόθεσή τους να ενσωματώσουν καλλιτεχνικές πρακτικές στη μελλοντική τους διδασκαλία (Møller-Skau & Lindstøl, 2022· Omasta & Snyder-Young, 2014). Παράλληλα, το παραπάνω μοντέλο εκπαίδευσης μέσω της τέχνης αποτελεί εργαλείο προσωπικής ανάπτυξης και ενδυνάμωσης, καταγραφής εμπειριών και μεταφοράς της μάθησης στο επαγγελματικό πεδίο και στην πράξη (Deaver, 2012). Οι προσεγγίσεις διδασκαλίας και μάθησης που ενσωματώνουν ποικίλες μορφές τέχνης και αισθητικά στοιχεία συμβάλλουν στην εξέλιξη της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών (Shockley & Krakaur, 2020· Watson, 2018). Η μάθηση μέσω της τέχνης αναγνωρίζεται ως ένα ισχυρό εργαλείο που ενισχύει τη δημιουργικότητα, τη συμμετοχική μάθηση και την πολυτροπική επικοινωνία (Λενακάκης, 2024· Møller-Skau & Lindstøl, 2022). Παράλληλα, καλλιεργεί τον παιγνιώδη πειραματισμό, τη φαντασία και τη δημιουργική ελευθερία (Kloetzer & Tau, 2022).

Η δυναμική της μάθησης μέσω των τεχνών ενισχύεται περαιτέρω από την αξιοποίηση ψηφιακών περιβαλλόντων και τεχνολογιών, οι οποίες διαμορφώνουν νέες μορφές παιδαγωγικής πρακτικής. Η ενσωμάτωση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση ευέλικτων και συμμετοχικών μαθησιακών εμπειριών, ενισχύοντας τη συνεργασία, την προσβασιμότητα και την ενεργό εμπλοκή (Kotsidis & Anastasiades, 2025). Η ψηφιακή εκπαίδευση αναγνωρίζεται ως ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό εργαλείο που ενδυναμώνει τον ψηφιακό γραμματισμό και διευρύνει τις δυνατότητες δημιουργικής και πολυτροπικής μάθησης, ευθυγραμμισμένο με τις ευρωπαϊκές στρατηγικές για τον ψηφιακό μετασχηματισμό της εκπαίδευσης (Law et al., 2018· OECD, 2023).

Το κουκλοθέατρο, ως σύνθετη μορφή τέχνης, ενσωματώνει στοιχεία παιχνιδιού, κατασκευής και εμπύχωσης αντικειμένων. Κεντρικό χαρακτηριστικό αυτής της καλλιτεχνικής πρακτικής αποτελεί η ικανότητα του κουκλοπαίκτη να ανακαλύπτει και να εκφράζει διαφορετικές εκδοχές του εαυτού του, ενσωματώνοντάς τες σε αντικείμενα και δημιουργώντας μια εναλλακτική, φαντασιακή πραγματικότητα. Μέσω της δημιουργικής του παρέμβασης, ο

κουκλοπαίκτης δίνει ζωή σε ένα άψυχο αντικείμενο, προσδίδοντάς του υπόσταση ενεργού υποκειμένου στο πλαίσιο ενός νέου, επιτελεστικού κόσμου (Aminimanesh et al., 2019· Guihot-Balcombe, 2024· Λενακάκης & Παρούση, 2019).

Οι κουκλοθεατρικές πρακτικές ωφελούν τους μαθητές στη βελτίωση της δημιουργικότητας και της φαντασίας τους (Aminimanesh et al., 2019· Kröger & Nupponen, 2019· Loy, 2021, 2022), στην έκφραση πρωτότυπων ιδεών και στην ενίσχυση των ικανοτήτων τους για την επίλυση προβλημάτων (Loy, 2022), στην κοινωνική τους ανάπτυξη, στην αλληλεπίδραση με άλλους και στην κατανόηση άλλων μορφών αλληλεπίδρασης (Guihot-Balcombe, 2024· Karaolis, 2022· Kröger & Nupponen, 2019· Loy, 2021, 2022), στη δημιουργία θετικής ατμόσφαιρας στην τάξη και στην προώθηση της συνεργασίας των μαθητών σε συνεργατικές εργασίες (Karaolis & Little, 2021· Remer & Tzuriel, 2015), καθώς και στην αλλαγή των στάσεων και των συμπεριφορών των μαθητών (Aminimanesh et al., 2019· Kröger & Nupponen, 2019· Oltra Albiach, 2023· To et al., 2010).

2. Σκοπός και Ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών μέσω της συμμετοχής τους σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα βασισμένο στην τέχνη του κουκλοθέατρου. Σκοπός της μελέτης είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η συμμετοχή σε ένα τέτοιο πρόγραμμα επηρεάζει τις γνώσεις, τις δεξιότητες και την επαγγελματική αυτοαντίληψη των εκπαιδευτικών που έλαβαν μέρος σε αυτό. Η στοχοθεσία της έρευνας οδήγησε στη διαμόρφωση των εξής ερευνητικών ερωτημάτων:

- Ερευνητικό ερώτημα 1: Ποια δομικά και λειτουργικά στοιχεία του εκπαιδευτικού προγράμματος βασισμένου στην τέχνη συμβάλλουν στην ενίσχυση της επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών;
- Ερευνητικό ερώτημα 2: Ποιες γνώσεις και δεξιότητες αντιλαμβάνονται ότι ανέπτυξαν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί μέσω της συμμετοχής τους στο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα;
- Ερευνητικό ερώτημα 3: Ποιος είναι ο βαθμός συμφωνίας των εκπαιδευτικών ως προς την αντιλαμβανόμενη αυτοαποτελεσματικότητά τους στην αξιοποίηση της κούκλας στο εκπαιδευτικό πλαίσιο;

3. Μεθοδολογία

Στην υλοποίηση της παρούσας έρευνας συνέδραμε μια διευρυμένη ομάδα, αποτελούμενη από έξι κύριους ερευνητές, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό, τη διεξαγωγή και την ανάλυση των δεδομένων. Η ερευνητική διαδικασία υποστηρίχθηκε από την εποπτεία και την ανατροφοδότηση τεσσάρων κριτικών φίλων, καθώς και από την τεχνογνωσία τεσσάρων συνεργατών, οι οποίοι παρείχαν εξειδικευμένη υποστήριξη σε τεχνικά και παιδαγωγικά ζητήματα.

Για τη διερεύνηση των παραμέτρων που σχετίζονται με την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών μέσω της συμμετοχής τους στο πρόγραμμα, και ειδικότερα των δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών του, των γνώσεων και δεξιοτήτων που ανέπτυξαν οι εκπαιδευτικοί, καθώς και της αντιλαμβανόμενης αυτοαποτελεσματικότητάς τους, αξιοποιήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο. Περιλάμβανε δε: α) 6 δηλώσεις κλειστού τύπου σχετικές με την αντιλαμβανόμενη αυτοαποτελεσματικότητα των συμμετεχόντων στη χρήση της κούκλας στη διδακτική πρακτική, οι οποίες βασίστηκαν στη σύντομη κλίμακα των

Tschannen-Moran και Woolfolk Hoy (2001) (Cronbach's $\alpha=0,942$) και β) 5 ερωτήσεις ανοικτού τύπου, οι οποίες παρείχαν στους 63 συμμετέχοντες την ευκαιρία να περιγράψουν αναλυτικά τις γνώσεις και τις δεξιότητες που θεωρούν ότι απέκτησαν ή ενίσχυσαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Οι απαντήσεις στις ανοικτού τύπου ερωτήσεις υποβλήθηκαν σε θεματική ανάλυση με στόχο την ανάδειξη θεματικών ενοτήτων και την εις βάθος κατανόηση των εμπειριών των εκπαιδευτικών (Braun & Clarke, 2006). Οι ερωτήσεις κλειστού τύπου, οι οποίες σχετίζονταν με τη διερεύνηση της αντιλαμβανόμενης αυτοαποτελεσματικότητας των συμμετεχόντων, αναλύθηκαν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε περιγραφική στατιστική ανάλυση με σκοπό τον υπολογισμό των μέσων όρων των απαντήσεων.

Να σημειωθεί ότι οι ερωτήσεις, που χρησιμοποιήθηκαν για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου ερωτηματολογίου, το οποίο σχεδιάστηκε για να διερευνήσει διάφορες πτυχές του εκπαιδευτικού προγράμματος και την αξιοποίηση της κούκλας από τους εκπαιδευτικούς.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα PuppetINTEGRATE

Το πρόγραμμα PuppetINTEGRATE (Puppet Theatre INTEGRation in school education for social inclusion of vulnerable and marginalized groups) είναι ένα χρηματοδοτούμενο έργο του Erasmus+ (KA210-SCH), διάρκειας 18 μηνών (01.01.2024 – 30.06.2025), με συντονιστή φορέα το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και εταίρους το Adam Mickiewicz University (Πολωνία) και το Visual Puppet Theatre Prasin Aloga (Ελλάδα). Κύριος στόχος του προγράμματος είναι η προώθηση της κοινωνικής ένταξης μαθητών από ευάλωτες και περιθωριοποιημένες ομάδες (όπως μαθητές Ρομά, μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο ή ανάπηροι μαθητές) μέσω της τέχνης του κουκλοθέατρου. Το κουκλοθέατρο χρησιμοποιείται ως διαμεσολαβητικό παιδαγωγικό εργαλείο για την ενίσχυση της συναισθηματικής καλλιέργειας, της επικοινωνίας, της συμπερίληψης και της αναγνώρισης της αδικίας στην καθημερινή σχολική ζωή.

Στο πλαίσιο του προγράμματος PuppetINTEGRATE πραγματοποιήθηκαν διά ζώσης και εξ αποστάσεως εργαστήρια με αντικείμενο την αξιοποίηση του κουκλοθέατρου ως εργαλείου συμπερίληψης, έκφρασης και δημιουργίας. Τα εργαστήρια περιλάμβαναν μια εισαγωγή στην παιδαγωγική του κουκλοθέατρου, τεχνικές εμφύχωσης και χειρισμού κούκλας, ασκήσεις αυτοσχεδιασμού, ενώ υπήρχε καθόλη τη διάρκεια του προγράμματος συνεχής υποστήριξη των εκπαιδευτικών μέσα από ποικίλες συνεργατικές πρακτικές. Η εντατική αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων αποτέλεσε βασικό άξονα της επιμόρφωσης. Η εκπαιδευτική πλατφόρμα του προγράμματος, η τακτική αποστολή πολυτροπικού υλικού μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και συνεργατικών εφαρμογών (όπως Padlet και Google Drive), καθώς και οι διαδικτυακές συναντήσεις μέσω Zoom και Teams, αλλά και οι συχνές τηλεφωνικές συνομιλίες, συνέβαλαν καθοριστικά τόσο στην ασύγχρονη μελέτη και εμβάθυνση στο περιεχόμενο, όσο και στην ενίσχυση της συνεργασίας και της διαδραστικής συμμετοχής των εκπαιδευτικών σε ψηφιακό περιβάλλον.

4. Αναλύσεις

4.1 Δομικά και λειτουργικά στοιχεία του προγράμματος που συνέβαλαν στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών

Οι συμμετέχοντες ανέδειξαν ως καθοριστικό παράγοντα την έμφαση στην **πρακτική εφαρμογή** και στη **βιωματική μάθηση**, στοιχεία που, κατά την εμπειρία τους, συνέβαλαν ουσιαστικά στην επαγγελματική τους ανάπτυξη. Η άμεση εμπλοκή τους με τις δραστηριότητες του προγράμματος, η ενασχόληση με παραδείγματα καλών πρακτικών και η δυνατότητα εφαρμογής των γνώσεων ενίσχυσαν την παιδαγωγική τους αυτοπεποίθηση και εμβάθυναν τις διδακτικές τους προσεγγίσεις, όπως δήλωσαν χαρακτηριστικά οι εκπαιδευτικοί:

Σ11: Το πρόγραμμα συνέβαλε ουσιαστικά στην επαγγελματική μου ανάπτυξη, κυρίως μέσω της βιωματικής μάθησης.

Σ7: Μέσα από την πρακτική εφαρμογή απέκτησα εργαλεία που ενισχύουν τη συμμετοχή και τη φαντασία των μαθητών, ενώ παράλληλα ανέπτυξα μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στον παιδαγωγικό μου ρόλο.

Σ26: Μέσα από τη συμμετοχή σε βιωματικές δραστηριότητες και την ανάλυση καλών πρακτικών μπόρεσα να εμπλουτίσω τις παιδαγωγικές μου μεθόδους.

Σ33: Ορισμένα από τα στοιχεία του προγράμματος που συνέβαλαν ουσιαστικά στην επαγγελματική μου ανάπτυξη ήταν η γνωριμία με εναλλακτικά μέσα διδασκαλίας, όπως το κουκλοθέατρο, και η ένταξη βιωματικών και δημιουργικών τεχνικών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Σ42: Το γεγονός ότι ήταν βιωματικό, περιλάμβανε πρακτικές μεθόδους και καθοδήγηση σε τεχνικά ζητήματα π.χ. κατασκευή κούκλας.

Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που ενίσχυσε την επαγγελματική ανάπτυξη των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών ήταν η **καθοδήγηση** και η **υποστήριξη από τους διοργανωτές** του προγράμματος. Οι συμμετέχοντες ανέδειξαν τη συστηματική και ποιοτική υποστήριξη, την τεχνογνωσία των συντονιστών, την ακριβή ενημέρωση, αλλά και την ενθαρρυντική και απαιτητική παρουσία των εμψυχωτών ως στοιχεία που συνέβαλαν καθοριστικά στην ενεργή συμμετοχή, στην καλλιέργεια εμπιστοσύνης και στην ενεργοποίηση της δημιουργικότητας. Οι εκπαιδευτικοί του προγράμματος ανέφεραν χαρακτηριστικά:

Σ18: Η υποστήριξη των υπεύθυνων του προγράμματος σε κάθε δυσκολία και απορία που προέκυπτε, η άριστη συνεργασία και το εξαιρετικά ενδιαφέρον και οργανωμένο κατάλληλα περιεχόμενο.

Σ24: Η εξειδίκευση των διοργανωτών στο κουκλοθέατρο.

Σ6: Η πολύ καλή και δομημένη ενημέρωση από τους συντονιστές του προγράμματος. Οι γνώσεις τους και η επικοινωνία μαζί μας, αλλά και οι παρατηρήσεις που κάθε φορά ήταν εύστοχες και αρκετά απαιτητικές.

Σ2: Η διαδικασία της ενημέρωσης των βημάτων του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας, η παροχή πολύ συγκεκριμένων πληροφοριών και οδηγιών ώστε να νιώσουμε ικανοί να φέρουμε εις πέρας το έργο αυτό με την επιπρόσθετη στήριξη που μας παρείχε το πρόγραμμα μάζ μύησε όλους σε μια διαδικασία έρευνας και ανακάλυψης αλλά και πολλής χαράς και όρεξης για δημιουργία.

Η **αλληλεπίδραση** με άλλους εκπαιδευτικούς και μέλη της ερευνητικής ομάδας αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα μάθησης για τους συμμετέχοντες. Η ανταλλαγή εμπειριών και ιδεών μέσα σε ένα συνεργατικό πλαίσιο συνέβαλε, κατά δήλωσή τους, στον εμπλουτισμό των παιδαγωγικών τους προσεγγίσεων και στην υιοθέτηση πιο αποτελεσματικών διδακτικών στρατηγικών. Στο εξής παρατίθενται ενδεικτικές σχετικές αναφορές:

Σ12: Οι οδηγίες της ερευνητικής ομάδας και η αλληλεπίδραση με τους συναδέλφους.

Σ18: Ανακάλυψα νέες διαστάσεις στην επικοινωνία μου και τη συνεργασία μου με συναδέλφισσες.

Σ25: Μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους εκπαιδευτικούς, τη συμμετοχή σε βιωματικές δραστηριότητες και την ανάλυση καλών πρακτικών, μπόρεσα να εμπλουτίσω τις παιδαγωγικές μου μεθόδους και να υιοθετήσω πιο αποτελεσματικές στρατηγικές διδασκαλίας.

Σ34: [...] ανταλλαγή ιδεών με εκπαιδευτικούς από διάφορα μέρη της Ελλάδας και από Πολωνία.

4.2 Αποκτηθείσες γνώσεις και δεξιότητες

Ένας από τους πιο συχνά αναφερόμενους τομείς επαγγελματικής ανάπτυξης αφορά την **ενίσχυση της δημιουργικότητας και της φαντασίας**. Οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναγνώρισαν ότι μέσα από τις δραστηριότητες του προγράμματος ανέπτυξαν δημιουργικές, εκφραστικές και εμπνευστικές δεξιότητες, τις οποίες συνδέουν άμεσα με τη βελτίωση της παιδαγωγικής τους παρουσίας στην τάξη. Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν τα εξής:

Σ7: Το πρόγραμμα κουκλοθέατρου συνέβαλε σημαντικά στην επαγγελματική μου ανάπτυξη, καθώς με βοήθησε να καλλιεργήσω δημιουργικές δεξιότητες, να ενισχύσω την εκφραστικότητα και την εμπνευστική μου ικανότητα στην τάξη.

Σ11: Καλλιέργησα δεξιότητες δημιουργικότητας, εμπύχωσης, εκφραστικότητας, καθώς και δεξιότητες σωματικής κίνησης.

Σ8: Η δημιουργικότητα, η μάθηση.

Σ20: Υπήρξα δημιουργική και πειραματίστηκα με νέα υλικά και στοιχεία.

Σ26: Καλλιέργεια δημιουργικότητας, καθώς η κούκλα επεκτείνει τις δημιουργικές επιλογές του εκπαιδευτικού.

Σ56: Η δημιουργική έκφραση μέσω της εμπύχωσης...

Η συμμετοχή στο πρόγραμμα φαίνεται να συνέβαλε ουσιαστικά και στην **ενίσχυση διαπροσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων**, όπως η επικοινωνία, η συνεργασία, η υπομονή και η δημιουργική συνύπαρξη με άλλους εκπαιδευτικούς. Οι συμμετέχοντες περιγράφουν ότι το συνεργατικό πλαίσιο και οι κοινές καλλιτεχνικές εμπειρίες τους βοήθησαν να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με τους συναδέλφους και να αναπτύξουν θεμελιώδεις δεξιότητες για το παιδαγωγικό έργο, όπως διατυπώθηκε από τους ίδιους:

Σ1: Δεξιότητες επικοινωνίας με συναδέλφους.

Σ7: Μέσα από τη συμμετοχή μου στο πρόγραμμα PuppetINTEGRATE, καλλιέργησα δεξιότητες επικοινωνίας, συνεργασίας και δημιουργικής έκφρασης μέσω της τέχνης του κουκλοθέατρου.

Σ20: Δεξιότητες: Επικοινωνιακές, συνεργατικές.

Σ21: Ανακάλυψα νέες διαστάσεις στην επικοινωνία μου και τη συνεργασία μου με συναδέλφισσες.

Σ23: Την επικοινωνία, τη συνεργασία, την υπομονή.

Σ48: Συνεργατικότητα.

Ένας βασικός άξονας που ανέδειξαν οι συμμετέχοντες αφορά τις **τεχνικές και πρακτικές γνώσεις** που απέκτησαν σχετικά με την κούκλα και τη χρήση της στη διδακτική πράξη. Εστίασαν στην κατασκευή, τον χειρισμό και τις τεχνικές εμπύχωσης, καθώς και στην ένταξη αυτών των στοιχείων ως ουσιαστικών εργαλείων στη μαθησιακή διαδικασία, όπως δήλωσαν χαρακτηριστικά:

Σ24: Του χειρισμού της κούκλας και της έκφρασης μέσω αυτής.

Σ18: Δεξιότητες και γνώσεις σε όλους τους τομείς και ειδικά στην κατασκευή και αξιοποίηση της κούκλας ως αναπόσπαστου μέρους της μαθησιακής διαδικασίας.

Σ16: Γνωστικές σε σχέση με τη χρήση της κούκλας και τον τρόπο παιζήματος και γνώσεις ως προς τις τεχνικές εμφύχωσης.

Σ13: Ανέπτυξα γνώσεις και δεξιότητες γύρω από την κατασκευή κούκλας και την καλύτερη χρήση της στις καθημερινές δραστηριότητες.

Σ3: Η γνώση της κατασκευής μιας κούκλας, η σωστή τεχνική της κίνησης και η αξιοποίησή της στην τάξη με προστιθέμενη αξία.

Πολλές απαντήσεις εστίασαν στην **παιδαγωγική ενδυνάμωση**, με έμφαση στη διαχείριση της τάξης, στη δημιουργία συμμετοχικών μαθησιακών περιβαλλόντων, καθώς και στην αναγνώριση του εμφυχωτικού ρόλου του εκπαιδευτικού. Η χρήση της κούκλας αναδείχθηκε ως εργαλείο με πολλαπλές παιδαγωγικές δυνατότητες, ιδίως για τη συναισθηματική αγωγή, την κοινωνική μάθηση και την ενεργό συμμετοχή των μαθητών, όπως προκύπτει από τις καταγεγραμμένες απόψεις των συμμετεχόντων:

Σ33: Ανέπτυξα γνώσεις γύρω από τη διαθεματική προσέγγιση της μάθησης, τον εμφυχωτικό ρόλο του εκπαιδευτικού και τη χρήση της κούκλας ως παιδαγωγικού εργαλείου που ενισχύει τη συμμετοχική και βιωματική μάθηση στην τάξη.

Σ11: Ανέπτυξα επίσης γνώσεις σχετικά με την κατασκευή και χρήση της κούκλας ως παιδαγωγικού εργαλείου, ενισχύοντας την ικανότητά μου να δημιουργώ και να διαχειρίζομαι πιο εμπλουτισμένα και βιωματικά μαθησιακά περιβάλλοντα.

Σ24: Ενίσχυσα την ικανότητά μου στη διαχείριση της τάξης, αξιοποιώντας την κούκλα ως εργαλείο για την επίλυση συγκρούσεων ή την προώθηση θετικών στάσεων και συμπεριφορών. Επιπλέον, διεύρυνα τις γνώσεις μου στην παιδαγωγική αξιοποίηση του κουκλοθέατρου ως μέσου έκφρασης, κοινωνικής μάθησης και συναισθηματικής αγωγής.

4.3 Αντιλαμβανόμενη αυτοαποτελεσματικότητα στην αξιοποίηση της κούκλας στη διδακτική πράξη

Η ανάλυση των απαντήσεων των εκπαιδευτικών σχετικά με την αντιλαμβανόμενη αυτοαποτελεσματικότητά τους στη χρήση της κούκλας στη διδακτική πράξη ανέδειξε ιδιαίτερα ενθαρρυντικά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, μέσος όρος των απαντήσεων ήταν 4,2 (T.A.=0,63), με το 60,4% των συμμετεχόντων να βαθμολογεί την αυτοαποτελεσματικότητά τους πάνω από 4, υποδεικνύοντας αρκετά υψηλή ομοιογένεια στις θετικές αντιλήψεις.

Τα υψηλά ποσοστά συμφωνίας ως προς την αντιλαμβανόμενη αυτοαποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών, που προέκυψαν από την ανάλυση των κλειστού τύπου ερωτήσεων, επιβεβαιώνονται και από τα ευρήματα της θεματικής ανάλυσης των ανοικτού τύπου απαντήσεων.

Σ28: [...] Μέσα από την πρακτική εφαρμογή, απέκτησα εργαλεία που ενισχύουν τη συμμετοχή και τη φαντασία των μαθητών, ενώ παράλληλα ανέπτυξα μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στον παιδαγωγικό μου ρόλο.

Σ31: [...] Επιπλέον, ενισχύθηκε η αυτοπεποίθησή μου στον σχεδιασμό δραστηριοτήτων, γεγονός που με βοηθά να ανταποκρίνομαι με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στις ανάγκες των παιδιών μου.

Σ38: Μου έδωσε περισσότερη αυτοπεποίθηση στον χειρισμό, ώστε να τη χρησιμοποιήσω τόσο ως βοηθό στην τάξη (η κούκλα ως βοηθός π.χ. σε κανόνες) όσο και σε θεατρικά σενάρια των παιδιών.

5. Συζήτηση-Συμπεράσματα

Η ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών αναδεικνύει την αξία μιας επιμορφωτικής διαδικασίας βασισμένης στη βιωματική μάθηση, τη συνεργασία, την υποστήριξη και τη δημιουργική έκφραση. Οι διαστάσεις αυτές, που λειτούργησαν ως θεμέλιοι άξονες του προγράμματος, συνέβαλαν στην πολύπλευρη επαγγελματική ανάπτυξη των συμμετεχόντων.

Η **πρακτική εφαρμογή και η βιωματική προσέγγιση** αποτέλεσαν καθοριστικά στοιχεία για την ενεργή εμπλοκή των εκπαιδευτικών στη μαθησιακή διαδικασία. Μέσα από την κατασκευή, εμπύχωση και σκηνική αξιοποίηση της κούκλας, οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να πειραματιστούν, να δημιουργήσουν και να εφαρμόσουν άμεσα τις γνώσεις τους. Η απομάκρυνση από τις παραδοσιακές θεωρητικές μορφές επιμόρφωσης και η έμφαση στην ενεργητική συμμετοχή ενίσχυσαν την κατανόηση και την αυτενέργεια των εκπαιδευτικών. Εξίσου καθοριστικό δομικό στοιχείο ήταν η **καθοδήγηση και η υποστήριξη από τους διοργανωτές**, οι οποίοι, μέσα από τη σαφή στοχοθέτηση, τις επαναλαμβανόμενες παρεμβάσεις και τη διαθεσιμότητα για επίλυση αποριών, δημιούργησαν ένα σταθερό και ενθαρρυντικό πλαίσιο μάθησης. Η **αλληλεπίδραση και η συνεργασία** με άλλους εκπαιδευτικούς και τα μέλη της ερευνητικής ομάδας ανέδειξαν τη σημασία της ομαδικής μάθησης και της ανταλλαγής εμπειριών. Οι συμμετέχοντες τόνισαν την αξία του διαλόγου, της συλλογικής επίλυσης προβλημάτων και της ανάπτυξης κοινοτήτων πρακτικής, οι οποίες λειτουργούν ως δυναμικά περιβάλλοντα μάθησης και επαγγελματικής ενδυνάμωσης (Wenger, 1998).

Η **δημιουργικότητα και η φαντασία** αναδείχθηκαν ως βασικά οφέλη της επιμορφωτικής εμπειρίας. Η καλλιτεχνική φύση του κουκλοθέατρου ενίσχυσε την αποκλίνουσα σκέψη, την αφηγηματική ικανότητα και τη δυνατότητα σύνδεσης της έκφρασης με τη διδακτική πράξη. Οι συμμετέχοντες αναγνώρισαν ότι η ενεργοποίηση αυτών των δεξιοτήτων συνέβαλε στην ανανέωση της παιδαγωγικής τους προσέγγισης (Ewing & Gibson, 2007· Λενακάκης & Παρούση, 2019· Shockley & Krakaur, 2020· Zakaria et al., 2019). Η **παιδαγωγική ενδυνάμωση** των εκπαιδευτικών διαφάνηκε τόσο μέσα από τη διεύρυνση του παιδαγωγικού τους ρεπερτορίου όσο και από την ενίσχυση της αυτοπεποίθησής τους. Η χρήση της κούκλας ως εργαλείου συμμετοχικής μάθησης, η αξιοποίησή της για τη διαχείριση της τάξης και την ενίσχυση θετικών στάσεων και συμπεριφορών, αποτέλεσαν κομβικά στοιχεία αυτής της ενδυνάμωσης (McKay & Barton, 2018).

Η ανάπτυξη **τεχνικών και πρακτικών γνώσεων** υπήρξε επίσης σημαντική. Οι συμμετέχοντες απέκτησαν δεξιότητες σχετικές με την κατασκευή και τον χειρισμό της κούκλας, καθώς και με τεχνικές εμπύχωσης, εντάσσοντας αυτές τις γνώσεις στην καθημερινή διδακτική τους πρακτική. Η συγκεκριμενοποίηση των γνώσεων μέσω πρακτικής εφαρμογής ενίσχυσε την εκπαιδευτική τους επάρκεια (Møller-Skau & Lindstøl, 2022). Η **ενίσχυση των διαπροσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων** προέκυψε από τη συμμετοχή σε συνεργατικές και δημιουργικές δραστηριότητες. Οι συμμετέχοντες ανέπτυξαν δεξιότητες όπως η ενσυναίσθηση, η επικοινωνία και η ομαδικότητα, που είναι καθοριστικές για την αποτελεσματική διδασκαλία και τη λειτουργία της σχολικής ζωής (Møller-Skau & Lindstøl, 2022).

Παράλληλα, αναδείχθηκε η σημασία των προγραμμάτων μικτής μάθησης (blended learning), που συνδυάζουν διά ζώσης εργαστήρια, ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση μέσω ηλεκτρονικών πλατφορμών και σύγχρονες διαδικτυακές συναντήσεις. Η συνδυαστική αυτή μεθοδολογία υποστήριξε τη βιωματική μάθηση, τη συνεργασία και την ανταλλαγή ιδεών.

Συνολικά, τα αποτελέσματα της έρευνάς μας υπογραμμίζουν την επιτυχία του προγράμματος –και πιθανώς και άλλων παρόμοιων προγραμμάτων βασισμένων στις τέχνες– στην πολύπλευρη επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. Οι διαστάσεις που συνδέθηκαν

ισχυρά με την επαγγελματική ανάπτυξη –η δημιουργικότητα, η υποστήριξη, η παιδαγωγική ενδυνάμωση, η συνεργασία και οι πρακτικές δεξιότητες– ενισχύουν την ανάγκη για εμπλουτισμένα μαθησιακά περιβάλλοντα και την καθιέρωση κοινοτήτων πρακτικής (communities of practice) που μετεξελίσσονται σε "μανθάνοντα οικοσυστήματα" (learning ecosystems), ικανά να διαχέουν τη συλλογική γνώση οργανικά σε όλο το σχολικό πλαίσιο και να ενισχύουν την καινοτομία και την προσαρμοστικότητα στην εκπαίδευση.

Συμπερασματικά, η έρευνά μας υπογραμμίζει την ανάγκη για ένα συνθετικό πλέγμα θεωριών ως θεμέλιο για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών. Η υιοθέτηση μιας τέτοιας ολιστικής προσέγγισης θα διασφαλίσει ότι τα προγράμματα αυτά ανταποκρίνονται πληρέστερα στις πραγματικές ανάγκες και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών, οδηγώντας σε πιο βιώσιμη και ουσιαστική επαγγελματική εξέλιξη.

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση αξίζει να δοθεί στις πρακτικές επαγγελματικής μάθησης που βασίζονται στις τέχνες (arts-based professional development), οι οποίες προάγουν τη βιωματική, δημιουργική και αναστοχαστική διάσταση της μάθησης. Μέσω καλλιτεχνικών-θεατροπαιδαγωγικών πρακτικών όπως το κουκλοθέατρο, οι εκπαιδευτικοί ενθαρρύνονται να προσεγγίσουν την προσωπική και επαγγελματική τους εμπειρία με έναν πολυτροπικό και συναισθηματικά εμπλουτισμένο τρόπο (Clover, 2011· Finley, 2008).

Τέτοιες προσεγγίσεις ενισχύουν την ενσυναίσθηση, την αυτογνωσία και τη φαντασία —βασικά στοιχεία για την καλλιέργεια σχέσεων με τους μαθητές και την προσαρμοστικότητα στην εκπαιδευτική πράξη (Barone & Eisner, 2012). Επίσης, η τέχνη ως μέσο αναστοχασμού προσφέρει ένα "τρίτο πεδίο" ανάμεσα στην εμπειρία και τη θεωρία, ενισχύοντας την επαγγελματική ταυτότητα μέσα από την αφήγηση και τη δημιουργική αυτοέκφραση (Leavy, 2020). Επιπλέον, οι καλλιτεχνικά προσανατολισμένες πρακτικές, όταν εντάσσονται συστηματικά στην επαγγελματική ανάπτυξη, λειτουργούν ως καταλύτες για κριτικό στοχασμό, κοινή μάθηση και μετασχηματισμό (Rolling, 2013), συμβάλλοντας στη δημιουργία μιας πιο ανθρώπινης και ουσιαστικής εκπαιδευτικής κουλτούρας.

Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα μελέτη εστιάζει στην επαγγελματική ανάπτυξη εκπαιδευτικών μέσα από τη συμμετοχή τους σε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα με σαφώς καθορισμένα χαρακτηριστικά και χρονική διάρκεια. Ο περιορισμένος αριθμός συμμετεχόντων και το γεγονός ότι η έρευνα υλοποιήθηκε σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (συγκεκριμένες φάσεις και σταθμοί του προγράμματος) περιορίζουν τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων. Επιπλέον, τα ευρήματα βασίζονται κυρίως σε αυτοαναφορές των συμμετεχόντων, γεγονός που ενδέχεται να επηρεάζει την αντικειμενικότητα των αξιολογήσεων. Δεν υπάρχει συστηματική παρατήρηση της μεταβολής της πρακτικής στο πραγματικό εκπαιδευτικό περιβάλλον, ούτε μελέτη των επιδράσεων στους μαθητές, γεγονός που περιορίζει την κατανόηση του μακροπρόθεσμου αντίκτυπου του προγράμματος.

Επιπρόσθετα, με την παρούσα έρευνα δεν καθίσταται εφικτή η αξιολόγηση της βιωσιμότητας των αποκτηθέντων δεξιοτήτων ή των αλλαγών στη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών σε βάθος χρόνου. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η παρούσα έρευνα βασίστηκε αποκλειστικά στις δηλωμένες απαντήσεις των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών, χωρίς την προσθήκη άλλων μεθόδων συλλογής δεδομένων, όπως η συστηματική παρατήρηση της εφαρμογής στην πράξη. Χωρίς μια διαχρονική παρακολούθηση, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί εάν οι όποιες θετικές επιδράσεις ήταν παροδικές ή αν ενσωματώθηκαν αποτελεσματικά και διαρκώς στην επαγγελματική πρακτική των εκπαιδευτικών.

Μελλοντικές έρευνες

Με βάση την ανωτέρω ενότητα, τα μελλοντικά ερευνητικά εγχειρήματα θα μπορούσαν να εστιάσουν στη μακροχρόνια επίδραση παρόμοιων προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης στην εκπαιδευτική πράξη, παρακολουθώντας την εξέλιξη των δεξιοτήτων και των στάσεων των εκπαιδευτικών με την πάροδο του χρόνου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η συστηματική παρατήρηση του τρόπου με τον οποίο εντάσσονται οι αποκτηθείσες γνώσεις και πρακτικές στο καθημερινό διδακτικό έργο, καθώς και η μελέτη της επίδρασης αυτών των πρακτικών στους μαθητές. Επιπλέον, προτείνεται η εμβάθυνση στη λειτουργία και τη βιωσιμότητα των κοινοτήτων πρακτικής που δημιουργούνται γύρω από τέτοια προγράμματα, με στόχο την κατανόηση των παραγόντων που ενισχύουν ή παρεμποδίζουν τη μετατροπή τους σε σταθερούς μηχανισμούς επαγγελματικής μάθησης στο σχολικό περιβάλλον.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aminimanesh, A., Ghazavi, Z., & Mehrabi, T. (2019). Effectiveness of the puppet show and storytelling methods on children's behavioral problems. *Iranian journal of nursing and midwifery research*, 24(1), 61–65.
- Avalos-Bevan, B., & Bascopé, M. (2017). Teacher informal collaboration for professional improvement: Beliefs, contexts, and experience. *Education Research International*, 2017(1). <https://doi.org/10.1155/2017/1357180>
- Azorín, C., & Fullan, M. (2022). Leading new, deeper forms of collaborative cultures: Questions and pathways. *Journal of Educational Change*, 23(1), 131–143. <https://doi.org/10.1007/s10833-021-09448-w>
- Barone, T., & Eisner, E. W. (2012). *Arts based research*. Sage.
- Boeskens, L., Nusche, D., & Yurita, M. (2020). *Policies to support teachers' continuing professional learning: A conceptual framework and mapping of OECD data* (OECD Education Working Papers No. 235). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/247b7c4d-en>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cirocki, A., Indrarathne, B., & Calderón, V. E. A. (2024). Effectiveness of professional development training on reflective practice and action research: a case study from Ecuador. *Reflective Practice*, 25(5), 676–694. <https://doi.org/10.1080/14623943.2024.2384124>
- Clover, D. (2011). Successes and challenges of feminist arts-based participatory methodologies with homeless/street-involved women in Victoria. *Action Research*, 9(1), 12–26. <https://doi.org/10.1177/1476750310396950>
- Deaver, S. P. (2012). Art-based learning strategies in art therapy graduate education. *Art Therapy*, 29(4), 158–165. <https://doi.org/10.1080/07421656.2012.730029>
- Desimone, L. M., & Garet, M. S. (2015). Best practices in teachers' professional development in the United States. *Psychology, Society, & Education*, 7(3), 252–263.
- DuFour, R., & Eaker, R. (1998). *Professional learning communities at work: Best practices for enhancing student achievement*. National Educational Service.
- Ewing, R., & Gibson, R. (2015). Creative teaching or teaching creatively? Using creative arts strategies in preservice teacher education. *Waikato Journal of Education*, 13, 77–91. <https://doi.org/10.15663/wje.v20i3.225>

- Finley, S. (2008). Arts-based research. In J. G. Knowles & A. L. Cole (Eds.), *Handbook of the arts in qualitative research* (pp. 71–81). Sage.
- Guihot-Balcombe, L. (2024). “Intervention on a string”: What is the impact of puppetry as an intervention tool on the communication skills and self-esteem of children, including children with disabilities and additional challenges? *International Journal of Education & the Arts*, 25(1). <http://doi.org/10.26209/ijea25n1>
- Hickman, R. (2010). *Why we make art and why it is taught*. Intellect Books.
- Ioannidou, M. (2024). Towards a transformative social, artistic engagement in education under the perspective of critical pedagogy. In V. Pavlou (Ed.), *Critical arts education for sustainable societies: A handbook for arts educators* (pp. 39–47). Frederick University.
- Karaolis, O. (2022). Puppets and inclusive practice: Engaging all learners through drama and puppetry in preschool contexts. *Teachers and Curriculum*, 22(2), 7–16. <https://doi.org/10.15663/tandc.v22i2.402>
- Karaolis, O., & Little, C. (2021). Through the eyes of puppet: Using puppetry to foster children's sense of wellbeing and belonging. *New Zealand International Research in Early Childhood Education*, 23(2), 52–62. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.404627936279389>
- Kloetzer, L., & Tau, R. (2022). Teaching and learning online through performing arts. Puppetry as a pedagogical tool in higher education. *Scenario*, 16(2), <https://doi.org/10.33178/scenario.16.2.1>
- Kotsidis, K., & Anastasiades, P. (2025). E-learning open seminar on "Human-centered artificial intelligence in education: From theory to practice". *International Journal of Educational Technology and Learning*, 18(1), 35–40. <https://doi.org/10.55217/101.v18i1.901>
- Kröger, T., & Nupponen, A. M. (2019). Puppet as a pedagogical tool: a literature review. *International electronic journal of elementary education*, 11(4), 393–401. <https://doi.org/10.26822/iejee.2019450797>
- Λενακάκης, Α. (Επιμ.). (2024). *Τέχνη, διαδίκτυο και δημιουργικότητα: Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και εφαρμογές*. ΤΕΠΙΑΕ ΑΠΘ. <https://doi.org/10.12681/sece-auth.209>
- Λενακάκης, Α., & Κολτσίδα, Μ. (2019). Το θεατροπαιδαγωγικό εργαστήρι ως τόπος κοινωνικής και πολιτικής εξάσκησης. Στο Γ. Κατσιαμούρα, Α. Λιάμπας, & Π. Παυλίδης (Επιμ.), *Η κριτική εκπαίδευση για το σχολείο των κοινωνικών αλλαγών. Πρακτικά 1ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Κριτικής Εκπαίδευσης* (σσ. 422–433). Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΑΠΘ.
- Λενακάκης, Α., & Παρούση, Α. (2019). *Η τέχνη του κουκλοθέατρου στην εκπαίδευση. Παιχνίδι συγκλίσεων και αποκλίσεων*. Gutenberg.
- Law, N., Woo, D., de la Torre, J., & Wong, G. (2018). *A global framework of reference on digital literacy skills for indicator 4.4.2*. UNESCO Institute for Statistics. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265403>
- Leavy, P. (2020). *Method meets art: Arts-based research practice* (3rd ed.). The Guilford Press.
- Loy, C. L. (2021). Puppetry activities in early childhood programmes. *Southeast Asia Early Childhood Journal*, 10, 89–96. <https://doi.org/10.37134/saecj.vol10.sp.8.2021>
- Loy, C. L. (2022). Puppetry-based learning and children's holistic development. *Jurnal Pendidikan Bitara UPSI*, 15, 1–7. <https://doi.org/10.37134/bitara.vol15.sp.1.2022>
- McKay, L., & Barton, G. (2018). Exploring how arts-based reflection can support teachers' resilience and well-being. *Teaching and Teacher Education*, 75, 356–365. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.07.012>

- McKay, L., Barton, G., Garvis, S., & Sappa, V. (Eds.). (2020). *Arts-based research, resilience and well-being across the lifespan*. Palgrave Macmillan Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-26053-8>
- Meiners, J., Dawson, K., Garrett, R., & Wrench, A. (2019). Creative body-based learning: Not just another story about the arts and young people. *Childhood Education*, 95(6), 66–75. <https://doi.org/10.1080/00094056.2019.1689069>
- Møller-Skau, M., & Lindstøl, F. (2022). Arts-based teaching and learning in teacher education: “Crystallising” student teachers' learning outcomes through a systematic literature review. *Teaching and Teacher Education*, 109. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103545>
- OECD. (2019). *OECD learning compass 2030: A series of concept notes*. <https://www.oecd.org/education/2030-project/>
- OECD. (2023). *OECD digital education outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c74f03de-en>
- Ogden, H., DeLuca, C., & Searle, M. (2010). Authentic arts-based learning in teacher education: a musical theatre experience. *Teaching Education*, 21(4), 367–383. <https://doi.org/10.1080/10476210.2010.495770>
- Oltra Albiach, M. A. (2023). Puppets and education: ideas, beliefs, and school practices of Spanish teachers. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 28(4), 554–562. <https://doi.org/10.1080/13569783.2023.2256233>
- Omasta, M., & Snyder-Young, D. (2014). Gaps, silences and comfort zones: Dominant paradigms in educational drama and applied theatre discourse. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 19(1), 7–22. <https://doi.org/10.1080/13569783.2013.872432>
- Remer, R., & Tzuriel, D. (2015). “I teach better with the puppet” – Use of puppet as a mediating tool in kindergarten education – An evaluation. *American Journal of Educational Research*, 3(3), 356–365.
- Rolling, J. H. (2013). *Arts-based research primer*. Peter Lang.
- Schleicher, A. (2018). Educating learners for their future, not our past. *ECNU Review of Education*, 1(1), 58–75. <https://doi.org/10.30926/ecnuroe2018010104>
- Shockley, E. T., & Krakaur, L. (2020). Arts at the core: Considerations of cultural competence for secondary pre-service teachers in the age of common core and the every student succeeds Act. *Pedagogies: An International Journal*, 16(1), 19–43. <https://doi.org/10.1080/1554480X.2020.1738936>
- To, Q. G., Le, H. K., Dao, T. T. Y., Magnussen, C. G., & Le, Q. T. K. (2010). Effectiveness of a puppet show on iodine knowledge, attitudes and behaviour of elementary students and the indirect effects on their parents and households in Ho Chi Minh City: a pilot study. *Public Health*, 124(9), 538–541. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2010.05.006>
- Tschannen-Moran, M., & Woolfolk Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing and elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 783–805. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(01\)00036-1](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00036-1)
- Vescio, V., Ross, D., & Adams, A. (2008). A review of research on the impact of professional learning communities on teaching practice and student learning. *Teaching and Teacher Education*, 24(1), 80–91. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2007.01.004>
- Watson, J. (2018). Deferred creativity: Exploring the impact of an undergraduate learning experience on professional practice. *Teaching and Teacher Education*, 71, 206–213. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.12.018>
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.

Zakaria, Z., Setyosari, P., Sulton, & Kuswandi, D. (2019). The effect of art-based learning to improve teaching effectiveness in pre-service teachers. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 7(3), 531–545. <http://dx.doi.org/10.17478/jegys.606963>